

Kęstučio Vasiliūno ir Robertos Vaigeltaitės-V. dailininko knygų sluoksniai

Rasa Janulevičiūtė

Vilniaus dailės akademija

Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

rasa.januleviciute@vda.lt

——— Bibliofilinės lietuvių dailininko knygos ištakos, siekiančios XX a. pirmą pusę, siejamos su grafikos meno klasikų Viktoro Petravičiaus, Pauliaus Augiaus Augustinavičiaus kūryba. Naujas šiuolaikinės dailininko knygos laikotarpis Lietuvoje išibėgėjo atkūrus nepriklausomybę. Kūrybinis duetas – Kęstutis Vasiliūnas ir Roberta Vaigeltaitė-V. (Roberta Vaigeltaitė-Vasiliūnienė) yra tarp pagrindinių šiuolaikinės lietuvių dailininko knygos kūrėjų. Straipsnyje apžvelgiamos jų sukurtos dailininko knygos, aptariami meninės raiškos ypatumai, koncepcijos, sąveika su poligrafinė knyga.

Reikšminiai žodžiai: dailininko knyga, knyga-objektas, Vasiliūnas, Vaigeltaitė-V.

Dailininko knygą Johanna Drucker, viena svarbiausių šios srities tyrinėtojų, pavadino esmingiausia XX a. meno forma¹. Peržengus šimtmečio ribą susidomėjimas šia sritimi neišseko. Nepaisant begalės estetinių, konceptualių ir semantinių atradimų, dailininko knygos kūrėjai nepaliauja ieškoti naujos jos kūno raiškos. Erdvinio, juslinio, emocinio, pasąmoninio ir racionalaus suvokimo ypatybės leidžia šiai sričiai nuolat kisti, transformuotis reaguojant į paties kūrėjo ir jo gyvenamo laikmečio aktualijas. Dailininko knygoje – tai dažniausiai yra nedideli meno kūriniai – įsitenka milžiniški kūrybiniai klodai, atveriantys kultūrinių, socialinių, asmeninių, kasdienių bei unikalių patirčių ir jų sankirtos refleksijos galimybes.

Lietuvoje šiuolaikinės dailininko knygos kūrimo laikotarpis prasidėjo atkūrus nepriklausomybę. XX a. 10 deš. pradžioje surengtos pirmosios parodos padėjo menininkams išsivaduoti iš sovietinių dailės reglamentų, įtraukti į Lietuvos meno lauką postmodernaus Vakarų pasaulio šiuolaikinio meno principus ir permąstyti per 100 metų skaičiuojančią dailininko knygos tradiciją².

1993 m. Šiuolaikinio meno centre Vilniuje eksponuota 1-oji tarptautinė dailininko knygos paroda *Knyga* (kuratorius Kęstutis Vasiliūnas), kūriniai pradėti rodyti užsienio meno ir knygų mugėse. Nuo 1997 m. Vasiliūnas pradėjo kuruoti temines dailininko knygos trienales (*Dienoraštis: aštuonios dienos, Meilė, Kiškis ir namelis, 23 nuodėmės* ir kt.)³. 2018 m.

1 Johanna Drucker, *The Century of Artist's Book* (New York City: Granary Books, 2017), 1.

2 Pirmosios dailininko knygos parodos:

1991 m. *Būdai gerti vandenį iš krano (Vandens gėrimas iš krano)*, galerija „Arka“, Vilnius;

1992 m. *Vynas*, Kauno paveikslų galerija, Kaunas;

1993 m. 1-oji tarptautinė paroda *Knyga*, Šiuolaikinio meno centras, Vilnius;

1994 m. 2-oji tarptautinė paroda *Musė / Fly* (skirta Salvadorui Dali), Mykolo Žilinsko dailės galerija, Kaunas;

1995 m. 3-oji tarptautinė paroda *Dėžė / Box* (skirta Jurgiuui Mačiūnui), Mykolo Žilinsko dailės galerija, Kaunas;

1995 m. dailininko knygos paroda, kurioje eksponuotos knygos iš Horno dailininko knygos simpoziumo, galerija „Arka“, Vilnius.

3 Tarptautinės dailininko knygos trienalės:

1-oji, 1997 m. – *Dienoraštis: aštuonios dienos*, galerija „Kairė-dešinė“, Vilnius;

2-oji, 2000 m. – *Apokalipsė*, galerija „Arka“, Vilnius; *Kaligrafinė dailininko knyga „Apokalipsė“* ir *Projektas projekte Nr. 1*, galerija „Kairė-dešinė“, Vilnius;

3-oji, 2003 m. – *23 nuodėmės*, Šiuolaikinio meno centras, Vilnius;

4-oji, 2006 m. – *Kiškis ir namelis*, galerija „Arka“, Vilnius;

5-oji, 2009 m. – *Tekstas*, galerija „Arka“, Vilnius;

6-oji, 2012 m. – *Meilė*, Vilniaus dailės akademijos galerija „Titanikas“, Vilnius;

7-oji, 2015 m. – *Klaida*, Vilniaus dailės akademijos galerija „Titanikas“, Vilnius;

8-oji, 2018 m. – *Memento Mori*, Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Vilnius.

vyko 8-oji trienalė *Memento Mori*. Paroda, kurios eksponatus atrinko tarptautinė žiuri, buvo atidaryta Martyno Mažvydo bibliotekoje Vilniuje, vėliau knygos rodytos JAV, Italijoje, Vokietijoje.

Plati tarptautinės dailininko knygos trienalų geografija, nuo 1993 m. surengta per 40 parodų ir simpoziumų Lietuvoje bei užsienyje – Vokietijoje, JAV, Austrijoje, Prancūzijoje, Pietų Korėjoje ir kitur, be to, Vasiliūnas sutelkė ir besiplečiančią tarptautinę dailininko knygos bendruomenę. Didelis užsienio menininkų susidomėjimas Lietuvoje rengiamomis dailininko knygos trienalėmis⁴ rodo, kad jo kuruojama veikla tapo reikšmingu įvykiu ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje. Šiame kontekste derėtų kalbėti ne tik apie dailininko knygų kūrimą, bet ir apie Lietuvoje Vasiliūno inicijuotą dailininko knygos judėjimą⁵.

Nors Vaigelaitė-V. ir Vasiliūnas yra pripažinti Lietuvos menininkai, tačiau jų kūryba nėra plačiau nagrinėta. Dailininko knygos specifika – tai, kad ji yra eksponuojamas objektas, dažnai sumažina knygos stebėjimo ir supratimo galimybes. Retai kuri parodoje esanti dailininko knyga turi parankią formą, leidžiančią ją visą arba bent didesnę jos dalį aprėpti žvilgsniu. Šiuo tyrimu, atliekant Vasiliūno ir Vaigelaitės-V. sukurtų dailininko knygų analizę, siekiama įvairiais aspektais aptarti jų idėjas ir raišką, atskleisti dailininko ir poligrafinės knygos sąveikos ypatumus.

Vaigelaitės-V. dailininko knygos

Vaigelaitė-V. į šiuolaikinės dailininko knygos judėjimą įsitraukė XX a. 10 deš. pradžioje. 1991 m. Kęstučio Grigaliūno ir Lino Jablonskio kuruojoje „Arkos“ galerijoje vykusioje pirmojoje dailininko knygos parodoje *Būdai gerti vandenį iš krano* buvo eksponuota jos raižinių knyga *Viskas apie vandenį, arba iš lauminių gyvenimo*. Per 30 metų ji sukūrė daugiau kaip 60 unikalių, įvairios formos ir struktūros dailininko knygų, didžioji dalis – vienetinių⁶.

Knygas Vaigelaitė-V. kūrė teminėms parodoms. Dalyvavo Vasiliūno organizuotose tarptautinėse dailininko knygos trienalėse, taip pat

4 K. Vasiliūnas nurodo šiuos duomenis: per 20-metį tarptautinėse dailininko knygos trienalėse buvo parodytos 838 menininkų iš 65 šalių knygos, dalyvauti parodose aplikavo 1610 menininkų iš 93 šalių. *Artist's Book Creators*, (2019). <http://artistsbook.lt/history/triennials/>.

5 *Artist's Book Creators*, (2019). <http://artistsbook.lt/>.

6 „Roberta Vaigelaitė-V.“, *Artist's Book Creators Community*, žiūrėta 2020 m. sausio 27 d. <http://bookart.lt/community/roberta/>.

1.
Roberta Vaigelaitė-V,
Mintys-mirtys, 2013,
mišri technika, lydytas
stiklas, piešinys ant
stiklo, siūlai, vinys

Roberta Vaigelaitė-V,
Thoughts-Deaths, 2013

2.
Roberta Vaigelaitė-V,
Klaidų taisymas I, II,
2017, mišri technika
(koliažas, siuvinėjimas,
kljavimas, stiklo
lydymas), senos
knygos, mokykliniai
sąsiuviniai, lydyto
stiklo puslapiai,
siuvinėta drobė,
ranka rašytas tekstas,
kseroksiniai atspaudai

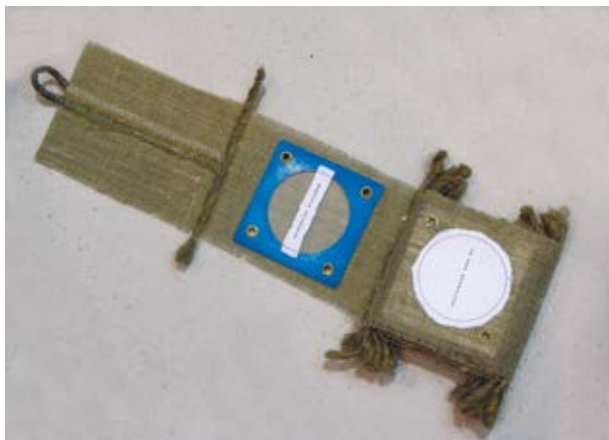
Roberta Vaigelaitė-V,
*Correction of Errors I,
II*, 2017

kitose teminėse parodose. Pavyzdžiui, 8-ajai tarptautinei tekstilės miniatiūrų bienalei *Mintys – tai...* (2013) sukūrė knygą *Mintys-mirtys* [1 il.], 10-ajai tarptautinei tekstilės miniatiūrų bienalei *Etno* (2017) – knygas *Istorija be istorijos* ir *Klaidų taisymas* [2 il.], 3-iajai respublikinei tekstilės bienalei *Miesto ženklai* (2008) – knygą *Miesto spalvų katalogas*. Dailininko knygų atsiradimą, dažniausiai spontanišką, lėmė ir asmeninis dialogas su kasdienybe. Pasak Vaigelaitės-V.:

iš atpažįstamų aplinkos detalių (pvz., kavos dėžučių dangtelių) kuriamas kitoks pasaulis, pripildytas faktūrų ir tekstūrų nuotrupų, teksto fragmentų, santūraus potėpio ar piešinio, raižinio ar koliažo fragmentų, kuriančių įtampą tarp intymios asmeninės erdvės ir laiko paliestų daiktų erdvės.⁷

Dauguma Vaigelaitės-V. knygų turi tradicinę vartamos knygos formą, yra ir armonikėle sudedamų *leporello* (knyga *Mėnulio šviesoje* [3 il.]), sieninių, aplankų, knygų-objektų (serija *Išlaikant pusiausvyrą* [4 il.]). Technikos, naudotos dailininko knygoms kurti, yra mišrios – linoraižinis, medžio raižinis, ofortas, kolografija, koliažas, siuvinėjimas, spauda rašaliniu spausdintuvu. Tematika sietina su mitologija ir religija, kasdienybės fiksacija dienoraščių, kelionių pastabų forma. Knygoms naudojamas įvairių rūšių, taip pat ir rankų darbo, laiko ir specialiai sendintas, smulkin-tuvu sukaptas popierius, plastikas, audiniai, siūlai, virvės, skarda, vinys, gamtos (beržo tošis, lapai, smulkinti augalai) ir antrinės rastos medžiagos, kurių panaudojimą menininkė sieja labiau su estetika nei su ekologiniu gamtą tausojančiu judėjimu. Pasitelkti ir vizualios informacijos fragmentai – seni dokumentai ir antspaudai (knyga *Seni laišakai* [5 il.]), medicinos įs-taigų blankai ir vaistų receptai (knyga *Dainos apie širdies sopulius* [6 il.]), reklaminiai prekybos centrų bukletai, laikraščių, žurnalų, parodų katalogų iškarpos, transporto bilietai, šeimos nuotraukų kopijos, senos kino juostos. Pastaruoju metu Vaigelaitės-V. kūrinuose atsirado naujų medžiagų ir jų derinių – senos pradurtos knygos, lydytas stiklas, surūdiję skardinių dangteliai (serija *Nesibaigiantis procesas* [7 il.]). Visa ši medžiagų įvairovė leidžia Vaigelaitėi-V. stebėti ir fiksuoti:

7 Iš R. Vaigelaitės-V. laiško autorei, 2020 04 11.

3.
Roberta Vaigelaitė-V.,
Mėnulio šviesoje, 2005, mišri
technika (siuvimas mašina,
koliažas, ofortas, piešinys
aliejinėmis pastelėmis,
spausdintas tekstas), drobė,
popierius, fotografiniai
rėmeliai, siūlai, saga, kniedės

Roberta Vaigelaitė-V., *In the
Moonlight*, 2005

4.
Roberta Vaigelaitė-V.,
*Knygos objektai Išlaikant
pusiausvyrą*, 2019–2020
I - II. I - mišri technika:
ruginė duona, šamotinis molis,
duonos pakuočių segtukai,
medžio drožlės; II - mišri
technika: džiovintas moliūgas,
degtas molis, glazūra, žalčio
išnara, 2019-2020

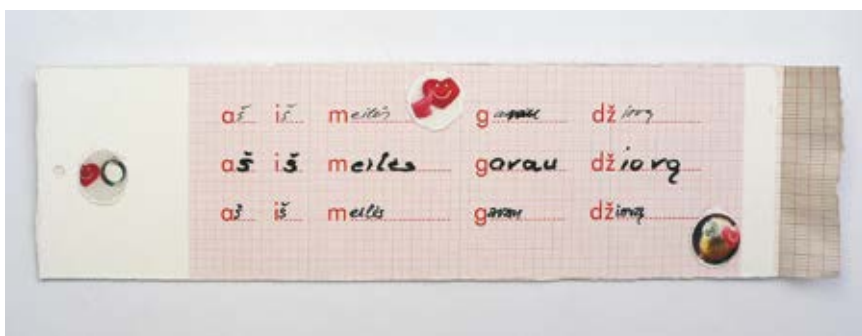
Roberta Vaigelaitė-V.,
Striking a balance, 2019–2020

5.
 Roberta Vaigelaitė-V, *Seni laišakai*, 2005, mišri
 technika (linoraižinis, kolografija, siuvimas), šilkas,
 aliumininė juostelė, lininiai siūlai, spaudos dažai,
 kseroksiniai atspaudai

Roberta Vaigelaitė-V, *Old Letters*, 2005

6.

Roberta Vaigelaitė-V., *Dainos apie širdies sopulius (Meilė)*, 2012, mišri technika (koliažas, linoražinis, teksto rašymas, piešinys, skaitmeninė spauda), spaudos dažai, popierius, kartonas, žymiklis, pieštukas, fotografija

Roberta Vaigelaitė-V., *Songs of the Heart of Soreness (Love)*, 2012

Rasa Janulevičiūtė —

Kęstučio Vasiliūno ir Robertos Vaigelaitės-V. dailininko knygų sluoksniai

7.
 Roberta Vaigeltaitė-V., Knygų serija *Nesibaigiantis procesas*, 2020, mišri technika (linoraižinys, koliažas), popierius, spaudos dažai, sendinti kavos dėžučių dangteliai, augalų atspaudai, naudoti važiavimo bilietai, senas katalogas

Roberta Vaigeltaitė-V., *Never Ending Process I, II*, 2020

8.
Roberta Vaigelaitė-V, *Mirštu, kaip noriu gyventi*,
2017, mišri technika, sena knyga, formuotas stiklas,
audinys, ranka rašytas tekstas

Roberta Vaigelaitė-V, *I'm Dying to Live*, 2017

kaip per paliktus pėdsakus žmonės pasakoja apie savo veiklas, jausmus ir būsenas. Abstrahuotos daiktų formos tampa daugiaprasmiškomis ir įdomiomis, o mus supančios aplinkos ženklai bei ženklų jungtys virsta aplinkos žymekliais, nuorodomis, kurios keičia daiktų reikšmes ir prasmes.⁸

Poligrafines masinės gamybos ir Vaigelaitės-V sukurtas dailininko knygas jungia tekstas. Kristina Kleponytė-Šemeškienė pastebi:

Konstruodama objektus, Vaigelaitė nepamiršta pirminės knygos priedermės – skleisti spausdintą raštą. Dailininę domina tipografija ir įvairios jos naudojimo formos. Teksto apraiškos jos kūryboje nebūtinai perteikia tiesioginę ir konkrečią žinią, dažnu atveju tai anagramos, pavieniai žaidimai dekoratyviomis tipografinėmis figūromis ar įvairūs atsitiktiniai užrašai.⁹

⁸ Ibid.

⁹ Kristina Kleponytė-Šemeškienė, „Roberta Vaigelaitė-Vasiliūnienė: Apie kūrybą“, *Mo muziejus*, žiūrėta 2020 m. sausio 22 d. <http://www.mmcentras.lt/autoriai/roberta-vaigelaitė-vasiliūnienė/563>.

9.
 Roberta Vaigelaitė-V., *Šiluvos piligrimai*, 2009,
 mišri technika (pėdų spausdinimas, koliažas, medinių
 raidžių spausdinimas, teksto rašymas), spaudos dažai,
 knygų viršeliai, katalogo atraižos, ranka rašytas
 tekstas tušinuku, pieštuku

Roberta Vaigelaitė-V., *Pilgrims from Shiluva*, 2009

Rasa Janulevičiūtė —

Kęstučio Vasiliūno ir Robertos Vaigelaitės-V. dailininko knygų sluoksniai

9.
Roberta Vaigelaitė-V, *Šiluvos piligrimai*, 2009

Roberta Vaigelaitė-V, *Pilgrims from Shiluva*, 2009

9.

Roberta Vaigelaitė-V., *Šiluvos piligrimai*, 2009Roberta Vaigelaitė-V., *Pilgrims from Shiluva*, 2009

Vykstant rašto meninei transformacijai į vizualias menines struktūras, teksto perskaitymo funkcija, jo prasmė dailininko knygose išlieka. Teksto įtaigą didina regimi dirgikliai, tokie kaip kaligrafinis braižas, tipografiniai efektai, išradingi teksto konstravimo metodai. Pavyzdžiui, knygoje *Brolių ir seserų meilė ir konkurencija* (2006) pavadinimo žodžiai kartojami puslapiuose, kuriuos išskleidus vėduoklės principu, jie sujungiami į frazes, o knygoje *Ne tavo kiškis* (2006) frazė „ne tavo kiškis ne tu ir kiškis“ užrašyta po vieną raidę atskiruose lapuose.

Spaudos požiūriu Vaigelaitės-V. knygos turi sąsajų su lakštine grafika. Kuriant dailininko knygas kilusios meninės idėjos plėtotos atspauduose, ir atvirkščiai. Knygoje *Kelionių rankšluostis* (2011) esanti kelio ženklų tema migravo į medžio raižinio atspaudus *Nėra gandry – nėra vaikų* (2012), *Lietuvoje pandų nėra* (2012), *Didelių moskitų nėra nei Kinijoje, nei Lietuvoje* (2012).

Vasiliūnienės-V. knygos turi koncepciją įprasminantį naratyvą.

Mirštu, kaip noriu gyventi. Paskutinėje 8-ojoje dailininko knygos trienalėje *Memento Mori* eksponuotai knygai *Mirštu, kaip noriu gyventi* (2017) [8 il.] Vaigelaitė-V. pasirinko kodekso struktūros knygą, tačiau ją

redukavo, sustingdė. Tai knyga-objektas, kur panaudota sena atversta knyga. Viena jos dalis suvyniota į juodą gedulo audinį, kita – užklota, uždengta stiklo „drobulė“. Taip, pasak autorės, atsiskleidžia gyvenimo ir mirties paralelės¹⁰. Dailininko knygos meninė idėja pagrįsta įtakingo XX a. serbų rašytojo Danilo Kišo 1976 m. parašytu romanu *Boriso Davidovičiaus kapas*, kuriame aprašomi XX a. pirmos pusės Rytų Europos įvykiai. Vaigeltaitė-V. sudomino apokaliptinė pagrindinio veikėjo Novskio (vienas iš Boriso Davidovičiaus pseudonimų) egzistencija:

Žiauriai kankinamas lageriuose, jis troško tik vieno – kuo greičiau numirti, deja, lemtis buvo kitokia. Citata, užrašyta ant mano knygos-objekto „...regis, mirtį sunkiau pasirinkti negu gyvenimą“ ir mano knygos-objekto pavadinimas „Mirštu, kaip noriu gyventi“ yra paradoksalūs gyvenimo ir mirties temų sugretinimai.¹¹

Šiluvos piligrimai. 2009 m. Vaigeltaitė-V. sukūrė religinės tematikos knygą *Šiluvos piligrimai*, kuria įprasmino šventą vietą [9 il.]. Ji buvo sukurta 3-iojo tarptautinio sakralaus meno plenero *Signum sacrum* (šventasis ženklas) Šiluvoje metu¹². Tai 30 × 42 cm formato knyga, kurioje dailininkė pasitelkė koliažo, pėdų atspaudų (angl. *feet foot prints*) technikas, rankos raštą ir teksto spausdinimą.

Knygą sudaro neįrišti atvartai, pagaminti iš senų knygų viršelių. Yra galimybė knygos puslapius eksponuoti atkirai. Rausvai tonuoti knygų viršeliai, aptraukti atraižomis, likusiomis nuo tarptautinių dailininko knygos trienalijų katalogų spaudos ir įrišimo darbų, atrodo lyg būtų apvynioti drobulėmis. Puslapiuose užrašyti Šiluvos istorijos faktai, atspausťos plenero dalyvių pėdos, kurios simbolizuoja iš viso pasaulio į Šiluvą keliaujančius piligrimus.

Vasiliūno dailininko knygos

Vilniaus dailės akademijos Grafikos katedros profesorius Vasiliūnas yra universalus menininkas – grafikas, dailininko knygų ir instaliacijų kūrėjas, parodų kuratorius. Jo tarpdisciplininę kūrybą persmelkia

¹⁰ Iš R. Vaigeltaitės-V. laiško autorei, 2020 04 11.

¹¹ Ibid.

¹² Sakralaus meno plenerai Šiluvoje vyko 2007–2010 m. 1-asis tarptautinis pleneras *Signum sacrum* Šiluvoje vyko 2007, 2-asis – 2008, 4-asis – 2010 metais. Pleneruose dalyvavo abu menininkai – Vasiliūnas ir Vaigeltaitė-Vasiliūnienė.

10.

Kęstutis Vasiliūnas, *10 blogybū*, 1993, medisKęstutis Vasiliūnas, *10 Evils*, 1993

nonkonformistinės nuostatos. Pasak Vaidilutės Brazauskaitės:

[Kęstučiui Vasiliūnui] svetimi tiek etiniai, tiek estetiniai kompromisai, banalumas, menininkas atvirai pasisako prieš agresyvų ar gerai užmaskuotą meno komercializavimą, instucionalizavimą, suvienodėjimą, siekį pataikauti bet kokioms madoms, aktualioms intelektualinėms, politinėms manifestacijoms.¹³

Dailininko knyga jis susidomėjo XX a. 10 deš. pradžioje [10–12 il.]. Jo *Sukūrimo knyga* buvo eksponuota 1993 m. parodoje *Knyga* [13 il.].

Menininkas kuria vienetines arba mažo tiražo dailininko knygas. Jose pasitelkia spalvoto medžio raižinio techniką, rankos raštą, piešinį, spausdinimą spausdintuvu ir iškiląją spaudą renkamaisiais spaudmenimis. Vasiliūno knygose išsaugota vizuali sąsaja su tradicine kodekso struktūros knyga. Nesvarbu, iš ko padarytos – medžio lentų, popieriaus, arbatos pakelių, jos turi puslapius, atvartus, yra horizontaliai išilginto stačiakampio formos arba beveik kvadratinės.

Išskirtinė dalies Vasiliūno dailininko knygų medžiaga yra arbatos pakeliai. Arbatos knygų-objektų serija pradėta XXI a. pradžioje. Erdvinės kompozicijos požiūriu išsiskiria vienetinė knyga-objektas *Arbatos knyga Nr. 8. Sonata per Gaza* (2017) su ant pakelių išspausdintomis italo poeto Guido Cupanio *Sonata Gazai* eilutėmis. Ši dailininko knyga, sukurta iš arbatos pakelių, turi prasminių asociacijų. Ją galima išardyti, išsegti metaliniu spaustuku susegtus puslapius. Tokiu būdu suyra ne tik pati knyga, bet ir jos tekstas tampa neperskaitomas. Knygos ir teksto destrukcija simbolizuoja trapią, pažeidžiamą ribą tarp karo ir taikos probleminiame Gazos ruože.

¹³ Vaidilutė Brazauskaitė-L., „Kęstutis Vasiliūnas. Apie kūrybą“, *MO muziejus*, žiūrėta 2020 m. vasario 11 d. <http://www.mmcentras.lt/autoriai/kestutis-vasiliunas/565>.

11.
Kęstutis Vasilūnas,
Sukūrimas. Genėzė 1:1–2,
1993, medis, vyriai, vėnys,
aliejiniai daųai

Kęstutis Vasilūnas,
The Creation. Genesis
1:1–2, 1993

12.
Kęstutis Vasilūnas, *Sukūrimas. Genėzė 1:11–13*, 1993,
medis, vyriai, vėnys, aliejiniai daųai

Kęstutis Vasilūnas, *The Creation. Genesis 1:11–13*,
1993

Šiugždantys arbatos knygų puslapiai primena arbatos gėrimo ceremoniją, laiką, praleistą geriant ją. Tą suasmenintą arbatos knygų medžiagiškumą pastebi Jurgita Sprindžiūnienė. Rašydama apie 7-osios tarptautinės dailininko knygos trienalės *Klaida* kūrinį, tarp kurių buvo 9-oji Vasiliūno *Arbatos knyga?* (2015)¹⁴, ji vartoja tokius apibūdinimus kaip „medžiagų jaukumas“, „trapios faktūros“, „bėgalinio jautrumo atspalviai“, „meditacinė nuotaika“¹⁵.

Šių knygų ramybės, kontempliatyvios pauzės išpūdį sustiprina *Arbatos knygoje Nr. 9. Pilnatis* (2019) [14 il.] esantis poetiškas autoriaus tekstas: „aš geriu arbatą, lietaus lašai šnara medžio lapuose, leidžiasi pilnas mėnulis.“¹⁶

Vasiliūnas yra ne tik dailininko knygos, bet ir grafinio dizaino kūrėjas. Tad šių sričių sąveika jo kūryboje yra užkoduota. Vienaip dailininko ir tipografinės knygos sąsaja atsiskleidė vykdant palydovinį tarptautinės dailininko knygos trienalės *Apokalipsė* (2000) projektą *Projektas projekte Nr. 1*. Trienalės dalyviams Vasiliūnas pateikė neįrištus poligrafiniu būdu, ofsetu, išspausdintus lakštus, atvartus su apokaliptiniu Naujojo Testamento tekstu „Apreiškimas šv. Jonui“. Kūrėjams buvo suteikta galimybė individualiai interpretuoti tekstą ir pateiktus lakštus. Jie kūrė iliustracijas, įrišo. Vasiliūnas tekstą iliustravo spalvota ksilografija. Pagal Apreiškimą Jonui sukurtos dailininkų knygos buvo eksponuotos galerijoje „Kairė-dešinė“. Ši Vasiliūno iniciatyva turi sąsają su vadinamosios klasikinės XIX a. pab. – XX a. pr. atsiradusios bibliofilinės, prancūziškos *livre d'artiste*, tradicija – mažo tiražo, dažniausiai prabangiai išspausdintomis knygomis, kurias iliustravo garsūs XX a. menininkai Pierre'as Bonnard'as, Pablo Picasso, André Derainas, Henri Matisse'as ir kiti.

Kitokia dailininko ir tipografinės knygos sąveika būdinga Vasiliūno sukurtiems tarptautinių dailininko knygų trienalėjų katalogams [15 il.]. Kiekvienai trienalėi sumaketuoti ir ofsetu išspausdinti katalogų lankai plėšyti ir įrišti rankomis. Visų katalogų formatas vienodas, o grafinis dizainas

14 Pasak Vasiliūno, *Arbatos knyga?* tarptautinėje dailininko knygos trienalėje *Klaida* (2015) buvo eksponuota kartu su dviem krūvelėmis arbatžolių. „Kairėje – „arbatžolės“ iš pakelių (tai, ką europiečiai vadina arbata), dešinėje – iš Kinijos atvežtos arbatžolės. Skirtumas tarp jų akivaizdus. Todėl pakelių turinį vadinti arbata yra mažiausiai klaida, o iš tikrųjų – apgaulė.“ Iš K. Vasiliūno laiško autorei, 2020 04 27.

15 Jurgita Sprindžiūnienė, „Profesionalams klysti neišeina“, *Bernardinai*, paskelbta 2015 m. lapkričio 6 d. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-11-06-profesionalams-klysti-neiseina/136985>.

16 Angl. *I drink tea, rain falls on the leaves of trees, the full moon of the moon descended.*

13.
Kęstutis Vasiliūnas,
Sukūrimo knyga, 1993,
medis, vyriai, vyns,
aliejiniai dažai

Kęstutis Vasiliūnas, *Book of Creation*, 1993

daug išradingesnis nei komercinių leidinių. Mikrotipografikos ir makrotipografikos lygmenyse čia kiekvienu atveju yra pastebimas vis išradingesnis dizainas, retai komercinėje spaudoje taikomi technologiniai sprendimai – išskirtimai, įspaudai. Nevaržomas užsakovo, Vasiliūnas daug laisviau pasirenka tipografinius sprendimus. Nors čia yra nemažai įvairių tipografinių efektų, papildomų linijų tinklėlis, tekstas, dengiantis tekstą, fonai, punktyras, žymintis teksto rinkinį, įvairūs šriftai, maketas visada išlieka aiškus, estetiškas, subtilus. Šie katalogai buvo teikti gražiausių metų knygų rinkimo konkursui eksperimentinių ir bibliofilinių knygų kategorijoje.

Nepagydoma meilė kelionėms: 26 benzino kolonėlės (26 benzino degalinės). 2011 m. Vasiliūnas sukūrė dailininko knygą *Nepagydoma meilė kelionėms: 26 benzino kolonėlės (26 benzino degalinės)* [16 il.]. Jos koncepcija yra susijusi su vieno svarbiausių XX a. menininkų, amerikiečio dailininko knygos kūrėjo Edo Ruschos kultiniu kūriniu *Twentysix Gasoline Stations* [17 il.]. Šiai 1963 m. išleistai knygai tenka išskirtinė vieta dailininko knygos

14.
Kęstutis Vasiļiūnas,
Arbatos knyga Nr. 9.
Pilnatis, 2019, arbatos
pakeliai, medis, virvė

Kęstutis Vasiļiūnas, *Tea*
Book No. 9. The Full
Moon, 2019

15.

Kęstutis Vasilūnas, Tarptautinės dailininko knygos trienalės katalogas *Dienoraštis: aštuonios dienos*, Vilnius: Kęstutis Vasilūnas, 1997

Kęstutis Vasilūnas, International artist's book triennial *Diary: eight days*, catalogue, Vilnius: Kęstutis Vasilūnas, 1997

istorijoje – ji ženklina radikalią kaitą. Nors Edas Ruscha sutartinai vadinamas konceptualios dailininko knygos pradininku, o *Twenty-six Gasoline Stations* – pirmąją konceptualia dailininko knyga, Johanna Drucker teigia, kad tai yra dailininko knygos tyrimų klišė¹⁷. Nekvestionuodama reikšmingo Ruschos indėlio Drucker abejoja, ar racionalu taip griežtai nustatyti sudėtingos ir nuolat kintančios dailininko knygos srities ribas:

šis požiūris yra beviltiškai apaugęs senamadiška gaida, pagal kurią ieškoma tėvų, kurių įtaka pagimdo visą tradiciją. Aš teikiu pirmenybę požiūriui, kad dailininko knygos lauką formuoja daugybės spontaniškų kilmės ir originalumo apraiškų. <...> Tai laukas, kuriame nuolat veikia menininkai išradėjai ir yra daugybė mažų to lauko genealogijos intakų, tai laukas, kuriame paneigiama linijinės istorijos su viena kilmės nuoroda samprata.¹⁸

¹⁷ Johanna Drucker, *The Century of Artist's Book*, 11.

¹⁸ Ibid.

Ruschos knyga *Twenty-six Gasoline Stations* sulaukė daug sekėjų. Vasiliūno sukurta knyga *26 benzino degalinės* įsilieja į Ruschos interpretatorių srautą. Šios knygos ir panašios, ir labai skirtingos.

Idėja sukurti *26 benzino degalines* Vasiliūnui kilo Italijoje. Keturias savaites jis praleido meno rezidencijoje Venecijoje, Tarptautinėje Venecijos grafikos mokykloje (*Scuola Internazionale di Grafica Venezia*), vedė kūrybines dailininko knygos dirbtuves, galerijoje „Scuola“ eksponavo 5-osios tarptautinės dailininko knygos trienalės *Tekstas* knygas, vaikščiėjo naktinėmis Venecijos gatvėmis, skaitė Tomo Mano knygą *Mirtis Venecijoje*. Susiruošęs atgal į Lietuvą, jis nusprendė atlikti akciją – Ruschos kūrybos repliką. Pasak Vasiliūno, „[Edo Ruschos] knyga yra viena pirmų modernių dailininko knygų. Todėl nusprendžiau nukopijuoti šią nuostabią idėją ir sukurti savo *26 benzino kolonėles*.“¹⁹ Knygos antraštiniame puslapyje Vasiliūnas pasirašė taip, kaip Edas (Edwardas) Ruscha, sutrumpindamas vardą – Kę Vasiliūnas [18 il.].

Ruschos ir Vasiliūno knygas sieja kelionės tema. Ruscha automobiliu keliavo iš savo namų Los Andžele, Kalifornijoje, į tėvų namus Oklahoma Sityje, Oklahomos valstijoje, legendiniu 66-uju greitkeliu. Pakeliui fotografavo banalius Kalifornijos, Arizonos, Teksaso, Naujosios Meksikos, Oklahomos degalinių vaizdus. Šios neįprastos, banalios, nespalvotos 26 degalinių fotografijos, jų estetika, pagrįsta priešprieša rafinuotiems tuometinių albumų peizažams, suteikė Ruschos knygai netikėtumo efektą, kuris visgi, pasak Drucker, bėgant laikui išblėso.²⁰

Vasiliūno knygoje užfiksuota 1809 kilometrų kelionė iš Venecijos į Vilnių nuosavu automobiliu per Austriją, Čekiją ir Lenkiją. Pagal autoriaus nurodytą kelionraštį²¹, pirmą dieną per 15 valandų, iki 3 valandos ryto, jis nuvažiavo 1068 kilometrus, likusius 741 kilometrą – nuo 6 val. 56 min. iki 18 valandos. Kelionės metu Vasiliūnas nufotografavo 26 degalines, nors kelyje jų buvo per 100, pažymėjo atstumą nuo Venecijos iki fotografuotos degalinės ir fotografavimo laiką.

Abiejų menininkų kūriniai skiriasi spaudos prasme. Ruscha sukūrė poligrafinę knygą, kurioje pasitelkė popmenininkų eksploatuotus

19 Kęstutis Vasiliūnas, „26 Gasoline Stations“, *Artist's Book Creators*, paskelbta 2011 m. gruodžio 20 d. <http://bookart.lt/community/vasiliunas/2011/12/20/26-gasoline-stations/>.

20 Johanna Drucker: *The Century of Artist's Book*, 76.

21 Kęstutis Vasiliūnas, „26 Gasoline Stations“, *Artist's Book Creators*.

16.
Kęstutis Vasiliūnas,
Nepagydoma meilė
kelionėms: 26 benzino
kolonėlės (26 benzino
degalinės), 2011,
folija, medžio raizynys,
tipografinis šriftas,
rašalinis spausdintuvas,
virvė

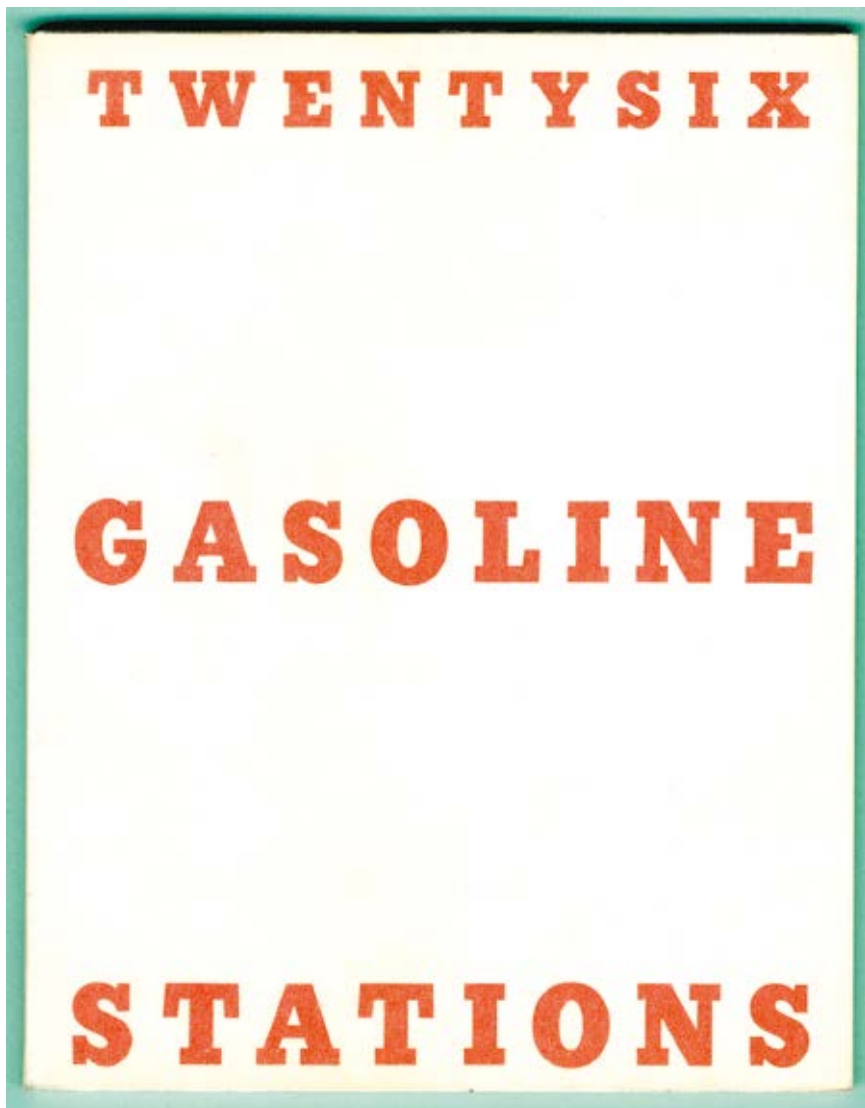
Kęstutis Vasiliūnas, *26*
Gasoline Stations, 2011

tiražavimo, masinės gamybos principus. Jis siekė, kad knyga neišsiskirtų iš bendro spausdintų komercinių knygų srauto. Konceptualiai tai turėjo būti ne brangi riboto tiražo dailininko knyga, bet masinė, be pretenzijų į išskirtinę dailininko knygos statusą. Tai rodė ir jos kaina – pirmosios laidos dailininko knygos buvo parduodamos už 3 dolerius (3,50 \$) (šiandien kainuotų – apie 6 eurus)²². Pirmasis, 1963 metų, 400 egzempliorių tiražas buvo numeruotas kaip įprasta bibliofilinėms dailininko knygoms, tačiau šis sprendimas prieštaravo Ruschos dailininko knygos koncepcijai. 500 antrosios laidos (1967) ir 3000 trečiosios laidos (1969) kopijų buvo nenumeruota.

Vasiliūno *26 benzino degalinės* nėra masinė, o mažatiražė, 12 egzempliorių, ant folijos išspausdinta knyga. Jos vaizdai spausdinti rašaliniu spausdintuvu šiek tiek juos viražuojant, pasendinant, ne juodai, o senovę imituojančiu melsvai juodu atspalviu. Kilometrai ir laikas spausdinti renkamaisiais spaudmenimis, o baltas fonas – medžio raižinio technika. Knyga įrišta nušiususia stora virve, modifikuojant apskaitos, darbo knygų (*account book*) įrišimą. Kurdamas mažatiražę knygą, dailininkas, regis, paneigė Ruschos koncepciją dailininko knygą asimiliuoti komercinės knygos lentynose. Tai – prieštaringas dialogas su kultiniu konceptualiu Ruschos kūriniumi, tačiau metų skirtumas tarp menininkų sukurtų knygų ir pakitusi konceptualumo samprata rodo, kad Vasiliūno sprendimas yra pagrįstas.

Nors ir laikoma stereotipu, visgi sutariama, kad maždaug 7 deš. išsiskyrė dvi dailininko knygos kryptys: konceptualios (siejamos su Edo Ruschos knygomis) ir dailininko knygų-objektų (siejamų su Dieterio Rotho kūryba). Pirmosiose akcentuojama idėjos, koncepcijos svarba, antroji menininkams suteikia laisvę eksperimentuoti su knygos kūnu – menine juntama, regima jos materija. Šiuo metu ribos tarp formos paieškų ir konceptualumo, meno kūrinio ir idėjos nėra tokios ryškios, jos persipina, todėl bet kuri dailininko knyga, turinti apčiuopiamą knygos kūną arba tik idėją, gali būti konceptuali perteikdama tam tikrą prasmę – socialinę, kultūrinę, egzistencinę žinią. Konceptualumas yra siejamas ir su menine kokybe, suvokiamas kaip šiomis dienomis sunkiai nusakomas meno kriterijus, įgalinantis atskirti maštančią kūrybą nuo estetinio hedonizmo, profesionalią dailininko knygą nuo nepagrįstai su ja siejamų veiklų. Pasak Vasiliūno:

²² Pagal valiutos kurso keitiklį 1963 m. (USD) United States Dollar = 1,812 1395 (EUR) Euro. Žr.: *Currency Converter*; paskelbta 2013–2020. <https://www.currencyc.com/1963-eur-usd.html>.

17.

Edward Ruscha, *26 degalinės*, 1962 (1963), trečioji
laida (1969), 17,9 × 14,1 cm

Edward Ruscha, *Twentysix Gasoline Stations*,
1962 (1963), 3 edition (1969)

Galima drąsiai teigti, kad dailininko knygos nėra dienoraščiai, vaikiškos knygelės, iliustruotos knygos, tapybos ar grafikos darbų kolekcijos bei dar kelios dešimtys iš pirmo žvilgsnio jas primenančių dalykų. Jeigu menininkas kūrė leidinį galvodamas apie koncepciją, jis tampa dailininko knyga.²³

Verta paminėti ir tai, kad Ruschos knygai yra suteikiama papildoma religinė plotmė. Dėl verbalinio sąskambio, ritualu tapusių Ruschos ir jo sekėjų kelionių *Twentysix Gasoline Stations* gretinamos su Kryžiaus kelio stotimis. Religijos atspalviai užčiuopiami ir Vasiliūno knygoje. Religinė tema yra svarbi šiam menininkui. Ne viena jo kuruota tarptautinė dailininko knygos trienalė sietina su religija (*Dienoraštis: aštuonios dienos, 23 nuodėmės, Apokalipsė, Memento Mori*). *Dienoraščio: aštuonios dienos* kataloge Vasiliūnas paaiškino, kad šios trienalės tema skatina atsigręžti į savo laikmetį, save: „pragyventas aštuonias dienas. Aštuonios dienos, tai septynios plus viena. Per septynias buvo sukurtas pasaulis. O ar ne aštuntą dieną gyvename mes, kurie ir sugriausime šį pasaulį tik per vieną dievišką dieną.“²⁴ Vaidilutė Brazauskaitė pastebi, kad Kęstučio Vasiliūno „kūryba glaudžiai susijusi su Senojo ir Naujojo Testamentų, „Šventųjų gyvenimų“ siužetų interpretavimu.“²⁵ Aštrią krikščioniškosios pasaulėžiūros vertybinės savivokos ir šiuolaikinės agresyvios, brutalaus vartotojiškos gyvenamos dilemą atskleidžia vizualios opozicijos, matomos grafikos kūriniuose, tokiuose kaip *Pagalvok dar kartą* (2011), *Virėjas, žudikas ir meilužis* (2016) ir kituose.

Išvados

Vasiliūno ir Vaigeltaitės-V. kūrybinis duetas dailininko knygas kuria daugiau kaip 30 metų. Abu autoriai svariai prisidėjo prie dailininko knygos plėtotės Lietuvoje, o Vasiliūnas, sutelkęs Lietuvos ir užsienio šalių kūrėjus, ir prie tarptautinės Lietuvos dailininko knygos sklaidos. Abiejų autorių kūrybinis braižas yra savitas. Vientinėms arba mažo tiražo dailininko knygoms kurti menininkai pasitelkia įvairias tradicines ir naujas technikas – medžio raižinio, linoraižinio, spausdinimą renkamaisiais spaudmenimis ir skaitmeniniais spausdintuvais. Vaigeltaitė-V. naudoja įvairių

24 Kęstutis Vasiliūnas, *Dienoraštis: aštuonios dienos*, parodos katalogas (Vilnius: Kęstutis Vasiliūnas, 1997), 2.

25 Vaidilutė Brazauskaitė, „Kęstutis Vasiliūnas: grafikas, drabužių „dekoratorius“, knygų kūrėjas“, *Daile*, žiūrėta 2020 m. kovo 5 d. [http://www.culture.lt/daile/02\(1\)/kvg.htm](http://www.culture.lt/daile/02(1)/kvg.htm).

rūšių, taip pat ir rankų darbo popierių, rastas medžiagas. Vasiliūnas knygas kuria ir iš arbatos pakelių. Abu jie renkasi panašias dailininko knygos strategijas – jų knygos tipologiškai atitinka conceptualios dailininko knygos principus. Šių autorių sukurtos dailininkų knygos, jų koncepcijos, forma, medžiaginės savybės rodo esant menininkų dialogą, kai daug dėmesio skiriama įvairių, dažnai su religija, mitologija taip pat kasdiene patirtimi, socialinėmis dilemomis sietinų, temų refleksijai. Vasiliūno ir Vaigeltaitės-V. sukurtų dailininko knygų sąveika su poligrafine masinės gamybos knyga atsiskleidžia keleriopai. Meninės paieškos tampa tipografinių eksperimentų pagrindu, migruoja į grafinį dizainą, taip pat persipina su kitomis kūrybos sritimis.

Gauta ——— 2021 02 24

Literatūra

- Artist's Book Creators*. Paskelbta 2019. <http://artistsbook.lt/>.
- Brazauskaitė-L., Vaidilutė. „Kęstutis Vasiliūnas. Apie kūrybą“. *MO muziejus*. Žiūrėta 2020 m. vasario 11 d. <http://www.mmcentras.lt/autoriai/kestutis-vasiliunas/565>.
- Brazauskaitė, Vaidilutė. „Kęstutis Vasiliūnas: grafikas, drabužių „dekoratorius“, knygų kūrėjas“, *Dailė*. Žiūrėta 2020 m. kovo 5 d. [http://www.culture.lt/daile/02\(1\)/kvg.htm](http://www.culture.lt/daile/02(1)/kvg.htm).
- Drucker, Johanna. *The Century of Artist's Book*. New York City: Granary Books, 2017.
- Kleponytė-Šemeškienė, Kristina. „Roberta Vaigelkaitė-Vasiliūnienė: Apie kūrybą“. *Mo muziejus*. Žiūrėta 2020 m. sausio 22 d. <http://www.mmcentras.lt/autoriai/roberta-vaigelkaite-vasiliuniene/563>.
- Petreikienė, Eglė. „Dailininko knygos dilema: kas ji yra ir kas nėra“. *Nemunas*. Žiūrėta 2020 m. vasario 25 d. https://www.nemunas.press/perkami_str/dailininko-knygos-dilema/.
- Sprindžiūnienė, Jurgita. „Dailininko knygos trienalė. Pamąstymai per mirtį ir gyvenimą“. *Bernardinai*. Paskelbta 2018 m. rugpjūčio 15 d. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-08-15-dailininko-knygos-trienale-pamastymai-per-mirti-apie-gyvenima/171319>.
- . „Profesionalams klysti neišeina“. *Bernardinai*. Paskelbta 2015 m. lapkričio 6 d. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-11-06-profesionalams-klysti-neiseina/136985>.
- Vasiliūnas, Kęstutis. „26 Gasoline Stations“. *Artist's Book Creators*. Paskelbta 2011 m. gruodžio 20 d. <http://bookart.lt/community/vasiliunas/2011/12/20/26-gasoline-stations/>.
- . *Dienoraštis: aštuonios dienos*. Parodos katalogas. Vilnius: Kęstutis Vasilūnas, 1997.

Summary

The Artist's Books by Kęstutis Vasiliūnas and Roberta Vaigeltaitė-V.

Rasa Janulevičiūtė

Keywords: artist's book, polygraphic book, book-object, Vasiliūnas, Vaigeltaitė-V.

In Lithuania, the era of a contemporary artist's book began with the restoration of Independence. The year 1993 saw the opening of "The Book", the first international show of artist's books (Vilnius Contemporary Art Centre; cur. Kęstutis Vasiliūnas) which was followed by various presentations of book art in many other international art fairs abroad. Since 1997 Vasiliūnas has been curating the triennials dedicated to artist's book (including "Diary: Eight Days", "Love", "The Rabbit and the House" and "23 Sins"). The 8th triennial "Memento Mori" (2018) took place in Vilnius Martynas Mažvydas Public Library, later the exposition was brought to the USA, Italy and Germany.

The triennials dedicated to the artist's book have been organised across the entire world. Since 1993, over 40 international shows and symposiums were held in Lithuania, Germany, USA, Austria, France, South Korea and elsewhere. Vasiliūnas has managed to assemble a growing international community dedicated to the genre of artist's book. The extensive international interest in the Lithuanian artist's book triennials testifies to the lasting importance of Vasiliūnas' curatorial work.

R. Vaigeltaitė-V. became part of the contemporary artist's book movement back in the early 1990s. During the next 30 years she has created over 60 artist's books, all unique in terms of their form and structure. Most of her books have a traditional format of a leafed codex, but she also made *leporello* concertinas and book-objects. The books were made of various types of paper, including hand-made paper, as well as plastic, linen

fabric, natural materials and found objects. The artist's books often involve mixed media such as linocut, wood block, colography, collage, stitching, ink jet print. The subjects of these diary-like records of everyday and travel experiences include mythology and religion. In terms of printing technique, Vaigelaitė-V's book art is related to graphic printing: the ideas she comes up with during the making of the artist's book are then explored in graphic prints, and vice versa.

The artistic scope of Prof. Kęstutis Vasiliūnas (Graphic Art Department, Vilnius Academy of Arts) is truly universal – he is a graphic artist, artist's book designer, installation artist and curator. Vasiliūnas got interested in the artist's book in the early 1990s. His first work – *The Book of Creation* – was exhibited at “The Book” (1993), a show dedicated to the genre of artist's book.

Vasiliūnas usually makes singular books and small print runs. Among the techniques he uses are coloured wood block print, longhand writing, drawing, ink jet print and movable type print. Vasiliūnas' books retain their visual link with the traditional block-shaped book. Despite of what they are made of – be it wooden panels, paper, tea bags – they all have landscape or square-shaped rectangular pages and they all feature lapels. The series of tea bag book-objects was launched in the naughties. Vasiliūnas also works as a graphic designer. His work is defined by an interplay between these two disciplines.